

Neki su to videli kao važan prvi korak ka energetske tranziciji. Ali za srpske rudare i njihove porodice, pismo koje je prošlog proleća poslala ministarka rudarstva i energetike Zorana Mihajlović donela je kao hladan tuš. Mihajlović je u pismu poručila rukovodstvu državne Elektroprivrede Srbije (EPS, „Elektroprivreda Srbije“) da obustavi sve aktivnosti na izgradnji termoelektrane na ugalj Kolubara B od 350 MV, 40-godišnjak projekat koji je već nekoliko puta napuštan i oživljavan. Mesec dana ranije, u aprilu, Skupština Srbije usvojila je neviđeni zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije, čime je otvoren put za dekarbonizaciju svog energetske sektora. Zakon predviđa povećanje udela obnovljivih izvora u proizvodnji energije u Srbiji, u kojoj trenutno dominira ugalj sa 70 odsto u poređenju sa nešto manje od 30 odsto za hidroelektričnu energiju.

Ministarkova direktiva je odmah naišla na proteste radnika Kolubare, rudarskog kompleksa koji se nalazi oko 50 kilometara jugozapadno od prestonice Beograda u slivu reke Kolubare. Miodrag Ranković, predsednik glavnog regionalnog sindikata RB Kolubara, organizovao je protest nekoliko hiljada radnika na gradilištu. „Nismo protiv postepene energetske tranzicije, ali ne možemo preko noći da zatvorimo naše elektrane“, kaže Ranković, sin i unuk rudara koji je i sam počeo da radi u uglju 1981. „Većina ljudi u našim krajevima zavisi od eksploatacije uglja. Solarna energija i energija vetra ne otvaraju mnogo radnih mesta. Ako zatvorimo elektrane, šta će biti sa radnicima? Poslovi će biti izgubljeni, a plate će biti smanjene.“

U Srbiji je naziv „Kolubara“ sinonim za struju. Od dana jugoslovenskog planiranja ranih 1950-ih, rečni sliv je bio srce proizvodnje energije u zemlji. Ogromne rezerve lignita u regionu čine 75 odsto proizvodnje uglja u Srbiji, a različite elektrane u kompleksu obezbeđuju više od polovine električne energije proizvedene u zemlji od sedam miliona stanovnika, najvećoj na Zapadnom Balkanu. Dok je ukupan broj zaposlenih opao kao rezultat privatizacije i restrukturiranja 2000-ih, sa skoro 30.000 zaposlenih, EPS je i dalje jedan od najvećih poslodavaca u Srbiji i dugo je definisao energetske strategije zemlje. U Kolubari za EPS i njegove kooperante radi 18.000 zaposlenih, od kojih je 16.000 članova sindikata na čijem je čelu Ranković.

Velika ekonomska zavisnost od uglja

„Imati ovako velike rezerve je dar prirode i ogroman izvor bogatstva za malu zemlju poput naše. To obezbeđuje našu energetske nezavisnost“, objašnjava Ranković, koji je sa Ekual Timesom razgovarao iz svoje kancelarije odmah iza crkvenog trga u Lazarevcu. „Ali danas smo pod ogromnim pritiskom velikih zemalja Evropske unije (Srbija je zvanični kandidat za članstvo u EU od 2012. godine) koje pokušavaju da iskoriste zelenu energiju da nas učine

zavisnim od njih. Pretrpeli smo mnogo toga poslednjih godina – inflaciju, nedostatak osnovnih potrepština, bombardovanja [od strane NATO-a 1999.] – ali uvek smo mogli da se oslonimo na sopstvenu hranu i pre svega na sopstvenu energiju, što nam je omogućilo da preživimo.” Ovaj pojam nezavisnosti ima duboke korene u Srbiji, koja je bila duboko obeležena njenom izolacijom na međunarodnoj sceni pre 20 godina, a patriotska retorika odjekuje velikim delom stanovništva.

Oštar miris uglja i krajolik opustošen površinskim kopovima svakodnevna su realnost žitelja Lazarevca, najvećeg grada u kolubarskom basenu. Rudnici su nastavili da se šire duž reke, gutajući kuće i polja za sobom, dok dimnjaci elektrana izbacuju sivi dim na samo nekoliko metara od kuća i farmi. Ali malo ljudi se ovde vređa zbog njihovog uticaja na zdravlje ili poziva na poboljšanje životne sredine.

Uprkos osrednjem kvalitetu i visokom sadržaju sumpora koji ga čine toliko zagađujućim, mrki ugalj je bio ekonomska blagodat za region. Kontinuirano širenje rudarskih operacija privuklo je radnike iz cele zemlje i ostalo je stub nacionalne ekonomije.

Srbija je 2019. proizvela 39 miliona tona lignita, što je svrstava među 15 najvećih proizvođača u svetu. Dok se četvrtina stanovništva bori sa siromaštvom, kvalitet infrastrukture i lokalnih usluga u kolubarskom regionu svedočanstvo su višeg životnog standarda omogućenog eksploatacijom lignita. Prema podacima lokalnog sindikata, radnici u Kolubari zarađuju prosečnu platu od 800 evra, što je znatna suma u odnosu na zemlju u celini, gde je prosečna plata 460 evra, a nezaposlenost pogađa skoro 15 odsto radno aktivnog stanovništva.

Slike rudara koji protestuju u maju odjeknule su širom zemlje. Za sindikalce, vratili su sećanja na istorijske borbe. Štrajk rudara Kolubare 2000. odigrao je ključnu ulogu u revoluciji koja je dovela do svrgavanja ratnohušakačkog režima ultranacionalističkog predsednika Slobodana Miloševića, koji je kasnije prebačen u Haški tribunal i na kraju umro u zatvoru. „Uvek me naježim kad rudari Kolubare štrajkuju“, kaže Dragana Petković-Gajić, koja je već 30 godina uključena u Savez samostalnih sindikata Srbije (CATUS), glavnu konfederaciju sindikata u zemlji. . „Oni veoma retko štrajkuju, a kada i štrajkuju, to ima veoma jaku simboličku i emotivnu komponentu, jer rade veoma težak posao. Kada protestuju, to znači da imaju dobar razlog da budu zabrinuti.”

Prema različitim procenama, podzemlje Srbije sadrži više od četiri milijarde tona lignita. Sa ovako naizgled neiscrpnim rezervama koje potrošačima obezbeđuju pristupačnu struju, čak i ako je državna subvencionisana, malo ko u Srbiji brine o hitnosti klimatskih promena ili zamišlja budućnost bez uglja. Zagovornici lignita upozoravaju da će cene energije skočiti

ako se ugalj povuče, ukazujući na trenutni skok cena gasa i nestabilnost proizvodnje vetra. Ali sve veći broj alarmantnih studija o njegovom uticaju na zdravlje, zajedno sa pojačanim efektima klimatskih promena, naterao je mnoge da prilagode svoj diskurs, posebno sindikate.

Svest o potrebi tranzicije

Srbiju su 2014. godine, zajedno sa ostatkom Balkana, pogodile poplave bez presedana, koje su dovele do smrti 33 osobe i materijalne štete procenjene na više od 1,5 milijardi evra. Nabujala voda reke Kolubare zaustavila je proizvodnju uglja na više od nedelju dana. „Pre samo nekoliko godina, sindikati u regionu nisu bili zainteresovani za klimatske promene ili samo za tranziciju“, priznaje Enisa Salimović, koordinatorka za Jugoistočnu Evropu za Međunarodnu konfederaciju sindikata (ITUC). „Bili su zainteresovani za plate, socijalni dijalog, penzione reforme, poreske reforme, itd. Ali u poslednje četiri godine, ljudi su počeli da shvataju zašto je pravedna tranzicija toliko važna. Klimatske promene i zagađenje utiču na sve nas i svi trpimo posledice prošlih izbora i odluka“.

Prema izveštaju kampanje Europe Beyond Coal, pod odgovornošću Alijanse za zdravlje i životnu sredinu (HEAL), emisije iz termoelektrana na ugalj Zapadnog Balkana bile su odgovorne za oko 3.900 prevremenih smrti u Evropi, kao i za 8.500 slučajeva bronhitisa kod dece. i niz drugih hroničnih bolesti. Srbija drži tužan rekord po broju smrtnih slučajeva od zagađenja u Evropi sa 175 na 100.000 ljudi. Kao rezultat toga, dramatičan uticaj uglja na zdravlje ljudi, pre svega na radnike i njihove porodice, postao je deo agende sindikata u zemljama Zapadnog Balkana, koje su sve kandidati ili potencijalni kandidati za članstvo u EU. Elektrane izgrađene u vreme Jugoslavije često su dotrajale i među najzagađivačima su na evropskom kontinentu. Prema studiji koju je krajem 2019. objavila nevladina organizacija Bankwatch CEE, 16 elektrana na ugalj na Zapadnom Balkanu emituju isto toliko sumpor-dioksida kao 250 elektrana u EU. Četiri od 10 najvećih zagađivača nalaze se u Srbiji, iako se njihovi smrtonosni oblaci ne zaustavljaju na granici, a ovo zagađenje utiče i na građane EU. Iako se Srbija obavezala da će drastično smanjiti svoje emisije kao kandidat za članstvo u EU i kao potpisnica Pariskog sporazuma iz 2015. o ograničavanju globalnog upozorenja i članica Evropske energetske zajednice, osnovane 2006. godine, zemlja je emitovala 333.602 tone sumpor-dioksida 2020. godine, koliko i sve zemlje članice EU zajedno. „Prema obavezama Evropske energetske zajednice, Srbija je od 1. januara 2018. godine trebalo da primenjuje nove standarde, ali nastavlja da emituje šest puta više CO₂ nego što ti standardi dozvoljavaju“, kaže Hristina Vojvodić iz Regulatornog instituta za obnovljive izvore energije i životnu sredinu. (RERI).

„Nažalost, ne postoji plan za smanjenje ovih emisija. Više puta smo se obraćali inspekciji, ali su nam rekli da ne mogu ništa. Energetska zajednica pokrenula je tužbu protiv Srbije zbog nepoštovanja obaveza.

Odbijanje Srbije da ispuni svoje obaveze ima cenu i za zdravlje i za ekonomiju. Prema Bankwatch-u, zagađenje zbog emisija uglja izazvalo je ukupno 600.000 izgubljenih radnih dana i rezultiralo ekonomskim gubicima koji se približavaju 5 milijardi evra. Na ove cifre vlada desničarskog i autoritarnog predsednika Srbije Aleksandra Vučića nije naišla potpuna ravnodušnost. Srbija je, na primer, potpisala Sofijsku deklaraciju 2020. o Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, koja potvrđuje posvećenost klimatskoj neutralnosti do 2050. Međutim, neki akteri se žale na dvogovore srpske vlade i nedostatak transparentnosti u odlukama. -izrada. Vladin nacrt prostornog plana za period 2021-2035 predviđa izgradnju šest novih termoelektrana na uglj.

„Za potrebu tranzicije znamo još od 2006. godine, ali niko ništa nije uradio“, kaže Vojvodić. „Godine 2015. potpisali smo Pariski sporazum i onda... ništa. Vlasti povremeno govore o potrebi promene, ali ništa se ne dešava. Sada su primorani da deluju jer druge zemlje deluju, ali je već kasno. Ako budemo čekali više, ova tranzicija neće biti pravedna.“ Ovog leta, hvaleći pokretanje solarnih i hidroelektričnih projekata sa niskim sadržajem ugljenika, predsednik Srbije je ponovio podršku industriji uglja kao garanciji nezavisnosti i nacionalne bezbednosti.

Pritisak civilnog društva

U meri u kojoj su srpski lideri sada primorani da zauzmu stav o energetske pitanjima, to je zahvaljujući sve većem pritisku civilnog društva. Tokom poslednjih nekoliko meseci, zemlja je videla velike demonstracije koje pozivaju na promenu ekološke politike. Beograđani su sve više frustrirani otrovnim isparenjima iz elektrana Nikola Tesla koji svake zime guraju prestonicu u zagušljivi smog i njihov dvomilionski grad svrstavaju među deset najzagađenijih prestonica na svetu. Ove demonstracije su postavile ekološka pitanja u centar političke debate i dovele do stvaranja nezapamćene koalicije političkih aktera koji razvijaju sopstvene strategije za zelenu tranziciju koje uzimaju u obzir radnike. Predrag Momčilović je specijalista za energetiku u građanskom pokretu Ne davimo Beograd.

„Na zahtev pojedinih sindikata, nedavno sam održao tri prezentacije o ulozi sindikata u pravednoj tranziciji. Rezolucije koje su usvojili uključivale su „Nema posla na mrtvoj planeti.“ Sve to još uvek ide presporo za moj ukus, ali oni počinju da razmišljaju o ovim pitanjima.“

Sindikati obraćaju pažnju na ove nove zahteve građana, čak i ako su zabrinuti zbog

pogubnih društvenih posledica ishitrene tranzicije. Tekuća tranzicija zemlje sa socijalizma na tržišnu ekonomiju izazvala je duboko ogorčenje među srpskim radnicima. Za njih je reč „tranzicija” često sinonim za privatizaciju, osiromašenje i gubitak socijalnih prava. „Kada ljudi uključe svoje telefone, nije ih briga odakle dolazi struja, to im nije bitno. Ali iza tih utičnica stoje ljudi”, kaže Salimović iz ITUC-a.

„Već smo doživeli nekoliko tranzicija. Nakon raspada socijalističke Jugoslavije, ostavili smo za sobom plansku ekonomiju i u glavama mnogih ljudi država je ta koja mora da odgovori na probleme zapošljavanja. Ljudi i dalje mnogo očekuju od države i ovo je sigurno najteža tranzicija od svih: promena mentaliteta ljudi”, kaže ona.

Kako bi počeli da menjaju ovaj mentalitet, sindikati su počeli da stavljaju koncept „pravedne tranzicije” u srce svojih planova. Njihov fokus je pre svega na obrazovanju i podizanju svesti. Počeli su da održavaju seminare i okrugle stolove na ovu temu, što je suštinski korak u zemlji u kojoj su, zbog nedostatka stvarne političke volje da se tome suprotstave, naučni dokazi o klimatskim promenama još uvek sporni, a teorije zavere široko rasprostranjene.

„Moramo da idemo korak po korak jer je samo tranzicija veoma sporna tema”, kaže Dragana Petković-Gajić iz CATUS-a. „Ali kao sindikat, uvek smo morali da se bavimo komplikovanim temama, uključujući socijalni dijalog i neformalni rad. Sada moramo da se bavimo samo tranzicijom, ali nam treba vremena da se pripremimo. To je pitanje koje je relevantnije u istočnoj Evropi nego u zapadnoj Evropi. Svaka država i svaki sindikat ima svoje probleme. Zapadne zemlje moraju da shvate da nam je potreban uravnotežen pristup pravednoj tranziciji.

Ove zabrinutosti su opravdane. Prema nekoliko zainteresovanih strana, uprkos posvećenosti Vlade Srbije dekarbonizovanoj ekonomiji do 2050. godine, još uvek nema društvenu strategiju za izlazak iz uglja. Sindikati strahuju za budućnost rudarskih regiona, koji i dalje u potpunosti zavise od vađenja lignita. Stručne škole u Kolubarskom kraju, na primer, nastavljaju da obučavaju nove generacije rudara bez prilagođavanja nastavnog plana i programa novim klimatskim i energetske izazovima. „Možemo da učimo od bivših ugljarskih regiona u Evropi koji sprovode ovu pravednu tranziciju”, kaže Momčilović iz Ne Davimo Beograd. „Da bismo to uradili, potrebno je da država napravi značajna ulaganja u druge obnovljive industrije kako bi se stvorile mogućnosti za prekvalifikaciju radnika na uglju. Ali jednako je važno osigurati da zeleni poslovi nude pristojne plate i dobre uslove rada. Sve više radnika na ugljaru već radi na privremene ugovore i bez prava na sindikalno udruživanje.”

Finansiranje tranzicije: pravi izazov

Kada je reč o industrijskim konverzijama, obuci, merama podrške i prevremenom penzionisanju, svi se slažu: energetska tranzicija će koštati značajne troškove i zahtevati značajna ulaganja koja Srbija nije u stanju da napravi bez pomoći spoljnih partnera. „Energetskom sektoru je očajnički potreban novac za ovu pravednu tranziciju“, kaže Petković-Gajić iz CATUS-a. „Evropske zemlje moraju da pomognu Srbiji. Radnici veruju da će Srbija ostati visoko i suva, kao što je to bio slučaj sa prethodnom tranzicijom i privatizacijama. Ubeđeni su da će ostati bez novca.”

Finansiranje energetske tranzicije zavisiće i od evolucije geopolitičkog pozicioniranja srpskih lidera. Neki od njihovih nedavnih ekonomskih izbora izazvali su strah da će napustiti neke od svojih međunarodnih obaveza. „S jedne strane, više puta nam se govori da ćemo jednog dana biti članica EU“, kaže Vojvodić iz RERI. „S druge strane, donose se odluke koje su suprotne evropskim obavezama. Srpski lideri govore jedno srpskom društvu, a drugo stranim akterima. Ali ovo nije održivo na duži rok.”

Kina, koja ima značajno prisustvo u Srbiji, poslednjih godina je uvećala svoje investicije u zemlji, posebno finansirajući zagađujuće industrijske aktivnosti koje ne poštuju ekološke standarde EU, kao što je elektrana na uglj u Kostulac B3. Ostaje da se vidi kakav će uticaj na Srbiju imati nedavna posvećenost kineskog predsednika Si Đinpinga da prestane da gradi nove termoelektrane na uglj u inostranstvu. Što se tiče evropskih finansijera, podrška Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD) projektima energije vetra i njeno udaljavanje od uglja predstavljaju početni konkretan korak ka energetskej diversifikaciji.

Dok je energetska tranzicija Srbije još uvek u povoju zbog nedostatka jasne političke posvećenosti, uticaj koji će imati na hiljade radnika uglja zavisiće od suštinske finansijske podrške iz inostranstva, kao i od sposobnosti sindikata i civilnog društva da preuzmu stvari u svoje ruke i utiču na donosiocje političkih odluka.

Izvor: equaltimes.org